

Микола ПОНОМАРЕНКО,
*доцент Кременецького гуманітарно-педагогічного
інституту імені Т. Шевченка*

Галина ШИХОВА,
*старший викладач музично-педагогічного факультету
Рівненського державного педагогічного університету*

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІТЧИЗНЯНОЇ МУЗИЧНОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ

У дослідженні аналізуються музичні твори українських та зарубіжних композиторів, створені на поезію Т. Шевченка.

Ключові слова: *Т. Шевченко, музика, композитори.*

В исследовании анализируются музыкальные произведения украинских и зарубежных композиторов, которые созданы на поэзию Т. Шевченко.

Ключевые слова: *Т. Шевченко, музыка, композиторы.*

The article analyses musical composition of Ukrainian and foreign composers set to T. Shevchenko's poems.

Key words: *T. Shevchenko, music, composers.*

В історії світової культури є чимало видатних майстрів поетичного слова, творчість яких була тісно пов'язана з музикою. І це природно, адже найближчі і найрідніші «посестри» в мистецтві – поезія і музика – завжди йшли поряд, починаючи від магічних заклинань первісної людини й закінчуючи найдосконалішими витворами людського генія наших днів.

До числа наймузичніших поетів світу належить і Тарас Григорович Шевченко – наш славний Кобзар, великий поет і художник. Головною рисою його творчості, за твердженням М.Рильського, є музика, мелос, ритмічна могутність і ритмічна різноманітність... Шевченко, – підкреслював Максим Тадейович, – належав до поетів, які сприймають світ передусім музично. Адже його твори відзначаються надзвичайною пісенністю, своєрідність образів, лексики й інтонації живого мовлення, що так легко кладеться на спів.

Свою першу віршовану збірку Шевченко назвав «Кобзарем». Ця назва виявилася вельми промовистою, навіть символічною, адже в українську культуру Тарас прийшов від пісні і величною піснею прозвучала вся його творчість й усе його життя. Багатючий зміст народної пісенної культури, дивовижна безпосередність вираження почуттів, милозвучність слова, довершеність художньої форми влилися чистим потоком у шевченкову поезію, утворивши зовсім нову, на диво самобутню, інтелектуально потужну, ідейно вагому мистецьку якість.

Соціальна загостреність порушених Т.Шевченком проблем, неповторна краса й музичність його поезії привертала увагу багатьох композиторів. Традиції, що склалися в музичній шевченкіані в ХІХ столітті, плідно продовжили свій розвиток в українській музиці ХХ століття, значно урізноманітнилися й жанрова палітра творів на тексти великого Кобзаря.

Тарас Шевченко і музика – величезна за обсягом і багатогранна за змістом царина в духовному житті українського народу. Значення його поезії Шевченка в музичному мистецтві важко переоцінити. Безсмертні образи великого Кобзаря завжди були невичерпним джерелом натхнення для українських композиторів. В їхніх піснях, романсах, хорових мініатюрах, розгорнутих хорах, монументальних кантатах, інструментальних п'єсах, симфонічних операх і багатьох інших за жанрами та формами творах втілені хвилюючі теми Шевченкової поезії. Яскраві, високохудожні образи, створені поетом, закладали віру в невичерпні сили народу та його щасливе майбутнє. Увагу композиторів привертала виняткова музичність віршів Шевченка, їх ідейна глибина і народність.

Перша половина ХІХ століття – час зростаючого інтересу до української народної пісні, в якій надзвичайно глибоко відобразилися життя українського народу, його сподівання, радощі і сум, його історичне минуле.

Одним із перших музичних творів на слова Шевченка є солоспів «Сирота» («Нащо мені чорні брови»), створений у 1847 року М.Маркевичем, українським етнографом і збирачем народних пісень. Пізніше, у 1858 році, виходить друком збірник пісень та романсів українського співака С.Д.Паливоди-Карпенка «Думка», де було вміщено й вірш Т.Шевченка «Тяжко-важко в світі жити» на мелодію відомої української пісні «Болить моя голівонька». У 1960 році український фольклорист та композитор О.Рубець видав свій вокальний твір на текст вірша «Думи мої, думи мої».

Проте найвідомішим інтерпретатором творів Тараса Шевченка у світовій музичній творчості є Микола Віталійович Лисенко – блискучий піаніст і талановитий хоровий диригент, основоположник і корифей української класичної музики [1, с.287-307]. Навчаючись у Лейпцігській консерваторії, Лисенко створив «Заповіт», яким починається його цикл «Музика до Кобзаря», написаний у стилі народнопісенних інтонацій і мотивів для тенора, мішаного хору і фортепіано. Цикл охоплює понад 80 творів різноманітних вокальних жанрів, починаючи з пісень, дуетів, тріо, квартетів і закінчуючи хоровими кантатами [2, с.42]. Так, хорова композиція «Іван Гус» за поемою «Єретик» є гнівним звинуваченням німецьких феодалів та інквізиції, які гнобили чеський народ, вчинили нелюдську за жорстокістю страту керівника чеського визвольного руху Яна Гуса.

До поеми «Гамалія» Лисенко скомпонував чотири хори («Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі», «У туркені, по тім боці», «О милий боже України!» і «Наш отаман Гамалія»), де використав різноманітні жанри народної творчості: думи, ліричні та історичні пісні, танцювальні мелодії і ритми.

Надзвичайно важливе значення в циклі Лисенка «Музика до Кобзаря» мають кантати:

– «Б'ють пороги» – одночастинна кантата-поема, складена на вірш «До Основ'яненка»;

– «Радуйся, ниво неполитая» – найбільша вокально-симфонічна композиція, створена за твором Шевченка «Ісаія. Глава 35». Кантата складається з п'яти частин («Радуйся ниво неполитая», в основі якої – інтонації старовинних українських колядок; «І процвітеш, позеленієш»; «І спочинуть невольничі утомлені руки»; «Тоді, як, Господи, святая на землю правда прилетить») та завершальної урочистої фуґи («Оживить степи, озера»). Музика фіналу – мужня й енергійна, інтонаційно близька до преславних веснянок-хороводів, які найкраще передають перемогу світла й правди над темрявою і кривдою.

– «На вічну пам'ять Котляревському» – кантата, яка включає наступні моменти: хвала зачинателеві нової доби в українській літературі; оспівування краси рідної природи та української культури. Урочистим є фінал твору – «Будеш, батьку, панувати» нині сприймається як гімн не лише Котляревському, а й самому Шевченкові.

Варто зауважити, що в Лисенка є два хорові твори, присвячені пам'яті Шевченка, якими композитор започаткував в українській музиці своєрідний реквієм поетові.

Відомий український критик і композитор Олександр Серов у першому концерті, присвяченому вшануванню пам'яті поета в Петербурзі, аранжував кілька народних мелодій. На цьому концерті хор у супроводі оркестру виконав пісні «Ой там на моріжку», «Ой на річці та на дощечці», «Ой Морозе, морозенку», які дуже подобалися Шевченку. Прочитавши в оригіналі Шевченкову поему «Гайдамаки», Серов створив романс «Од села до села» на текст поеми [4, с.944].

Дослідники підраховали, що за творами Шевченка створено понад дві тисячі композицій. До його «Заповіту» зверталось понад сорок композиторів, серед яких – Г.Гладкий, М.Лисенко, М.Вербицький, К.Стеценко, Л.Ревуцький, Б.Лятошинський, С.Людкевич, Р.Глієр, С.Прокоф'єв та інші. Більшість із них втілювали в музиці переважно ліричні поезії, рідше – історико-романтичні та філософські мотиви і майже зовсім не зверталися до поезій гострого революційного звучання, що кликали трудящих до боротьби проти кріпосницького гніту й самодержавства.

Слід зазначити, що до текстів «Кобзаря» зверталися й російські композитори, зокрема М.Мусоргський, П.Чайковський, С.Рахманінов. Так, Модест Мусоргський захоплювався Шевченковою поемою «Гайдамаки», її революційним пафосом, реалістичними картинами боротьби українського народу проти гноблення. За цією поемою ним було створено два великі твори для голосу і фортепіано – «Гопак» і «На Дніпрі». Для першого з них композитор використав пісні старого кобзаря Молоха «Ой гоп-гопака» і «Як була я молодою», а для другого – монолог Яреми Галайди «Ой, Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий».

М.Мусоргський був добре обізнаний із кобзарським виконавством. Мандруючи Україною у 1878 році, він чув спів кобзарів, а в Петербурзі –

виступи самого Остапа Вересая. Саме у «Гайдамаках» можна зустріти властиві кобзарям речитативні засоби співу, імпровізаційність, часті зміни ритму й темпу, схожі на гру на бандурі елементи фортепіанного супроводу [8, с.838].

Геніальний Петро Чайковський поклав на музику шевченкові вірші «Садок вишневий коло хати» і «На городі коло броду». Якщо романс-ідилія «Вечір» («Садок вишневий коло хати») вражає чудовими картинками українського літнього вечора й мирної селянської родини, то твір «На городі коло броду» – журними роздумами про долю покривдженої дівчини, ніжним співчуттям до неї й обуренням жорстокістю кривдника. Музиці романсу Чайковського, як і віршеві Шевченка, притаманна ніжна розспівність, декламаційність і тонкий звукопис, що нагадує солов'їну трель.

Щирі почуття композитора вилилися також і в Першому фортепіанному концерті та Другій симфонії [4, с.171].

Щодо Сергія Рахманінова, то ним на вірші Шевченка було створено три романси: «Полюбилася я» («Полюбила я печаль свою»), «Минають дні, минають ночі» («Дума») та «Я опять одинок» (за мотивами поезії Шевченка), в яких відобразилися журні роздуми, навіяні жорстокою тогочасною дійсністю: тяжким горем самотньої вдови-солдатки, безпросвітністю та солдатчиною [4, с.546].

Своєрідністю відзначаються і твори, написані за текстами «Кобзаря», відомими українськими композиторами ХІХ століття С.Воробкевичем, Г.Топольницьким, Д.Січинським та М.Аркасом.

Сидір Воробкевич, письменник і композитор, диригент та громадський діяч з Буковини, створив на слова Шевченка біля 30-ти чоловічих хорів [5, с.44]. Найпоказовіший із них – «Огні горять», в якому втілено не лише молодечий запал і веселощі, а й скорботні мотиви про важке життя поета в засланні. Слід також відзначити й інші чоловічі хори на слова Т.Шевченка – «Вечір у хаті», «Заросли шляхи тернами», «Широкою долину», «Тече вода з-під явора», «Три шляхи», «Утоптала стежечку».

Генрик Топольницький, український композитор, музичний та громадський діяч, створив неперевершену кантату «Хустина», яка відзначається масштабністю й оригінальністю музичної мови. Тут чітко окреслені три музичні образи: дівчина чекає з дороги чумака-коханого; чумаки в дорозі; смерть чумака та його похорон. Надзвичайно трагічною є розв'язка драми: «На новому хресті хустку вітер розвіває, а дівчина у черниці косу розплітає» [6, с.589].

Денису Січинському, першому західноукраїнському професійному композитору, диригенту та музичному діячу, належать хори «Минули літа», «Якби ви знали, паничі», «Один у другого питаєм», солоспіви «У гаю, гаю», «І золотої, й дорогої», а також кантата-поема «Лічу в неволі дні і ночі», в якій відтворено картину далеких оренбурзьких степів, тугу нестерпно гнітючих років поетового заслання, протест проти «каламутного болота» і жахливої тогочасної дійсності [2, с.225].

Перу Миколи Аркаса, українського історика, композитора і громадського діяча, належить опера на текст однойменної Шевченкової поеми «Катерина»,

яку вперше було поставлено у 1899 році в Москві. Відтоді вона стала надзвичайно популярною не лише серед невеликих театральних труп і драмгуртків, а й професійних музичних театрів. Сьогодні «Катерина» відома в новій редакції композитора Г.Таранова [6, с.26].

Опера «Катерина» – лірико-психологічна соціальна драма, якій притаманні емоційна виразність, стрункість побудови, мелодійне багатство, що досягається завдяки використанню народних пісень, романсів, побутово-танцювальних творів. До кращих епізодів опери належать хорові сцени («У неділю раненько»), хори парубків («Ой на горі», «Вечір наступає») та дівчат («У неділю раненько»), а також гімн рідній землі «Україно любя, веселий наш край». Майстерно подано в опері й індивідуальні музичні характеристики Андрія й Івана, Катерининих батьків – Остапа й Насті, і, звичайно, головної героїні – Катерини, музичний образ якої – у постійному логіко-психологічному розвитку, аж до кульмінаційного завершення, вираженого трагічною «Колисковою».

Опера «Катерина» і до сьогодні залишається улюбленою завдяки реалізму сцен народного життя і глибокому психологізму драм головної героїні, вона не виходить з діючого репертуару українських оперних театрів і музично-драматичних колективів.

XX століття стало найбільш плідним в освоєнні поезії Шевченка українськими композиторами. Палітра музичних творів значно розширилася в усіх жанрах, серед яких – хори, солоспіви, романси, поеми, різноманітні хорові композиції. З'явилися також фортепіанні твори: прелюдії, сонати, фантазії, рондо; великі полотна: кантати, симфонії, вокально-симфонічні поеми, опери, літературно-музичні композиції, балети тощо.

Кирило Стеценко, відомий український композитор, хоровий диригент, учень М.Лисенка, створив на слова Шевченка дві поеми для чоловічого хору з баритоновим соло і фортепіанним супроводом: «Рано-вранці новобранці» і «У неділеньку святую». Всенародне визнання, завдяки проникливості, щирості й динамічній компактності музичних гармоній, судилося хорові К.Стеценка «Заповіт», який є художньою обробкою мелодії Г.Гладкого.

К.Стеценко створив також лірико-драматичні солоспіви «Плавай, плавай, лебедонько», «І золотої, й дорогої», дует «Тополя» і кілька хорових творів. Найвищим досягненням у доробку композитора є його музика до поеми «Гайдамаки». Вона складається із 23 вокальних і оркестрових номерів, що являють собою цілісну музичну драматургію [7, с.124].

Варто зауважити, що до образів поеми «Гайдамаки» не раз зверталися композитори О.Серов, М.Мусоргський, М.Лисенко, але найбільш органічно слово і музика поєдналися саме в «Гайдамаках» К.Стеценка. Він збагатив геніальну поему прекрасною музикою, озвучивши не тільки пісні кобзаря Яреми, Залізняка, а й роздуми героїв про долю батьківщини («Ой Дніпре», «Гетьмани, гетьмани»), сцену освячення ножів («Моліться, братіє»). Саме завдяки К.Стеценку «Гайдамаки» стали етапним твором в історії цього жанру [7, с.243].

Яків Степовий, український композитор, музичний діяч, сучасник і однодумець К.Стеценка, також має у своєму творчому доробку ряд композицій на слова Шевченка. Із шістнадцяти його творів, що складають відомий цикл «Барвінки», шість написані на вірші з «Кобзаря»: романси «Із-за гаю сонце сходить», «За думою дума», «Три шляхи», «Утоптала стежечку», «Ой стрічечка до стрічечки» та для ансамблю «Над Дніпровою сагою» [8, с.47].

Крім уже названих творів, Я.Степовий на слова Тараса Григоровича створив романси «Сонце сходить, гори чорніють», «Ой по горі ромен цвіте», мішаний хор «Тече вода з-під явора» та серію пісень для дітей. Як вдумливий і досконалий піаніст, він залишив і чимало творів для фортепіано: прелюдії, «Колискову», «Пісню без слів», «Фантазію», «Жонату» та ін. Велику популярності йому приніс «Прелюд пам'яті Тараса Шевченка», де за основу було взято сумний наспів, що нагадує народне голосіння.

Станіслав Людкевич, український композитор, музикознавець і фольклорист, створив на поезію Шевченка монументальний твір – кантату-симфонію «Кавказ», де мовою музики передав прагнення уярмлених народів до визволення, палкий протест проти жорстокої кріпосницької дійсності, заклик до загального повстання, адже саме цього прагнув у своїй поемі великий Кобзар.

«Заповіт» С.Людкевича – одночастинна вокально-симфонічна поема, насичена яскравими образами, контрастними барвами. Тут відбито і красу української природи, і важку долю народу, і гнівний протест проти гнобителів та заклик до боротьби за волю, що найкраще відповідають змістові вірша. Найбільш драматичним і вагомим є центральний епізод-заклик:

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте.*

Ця кантата-симфонія – один із найяскравіших зразків глибокоорганічного творчого єднання авторів поезії й музики, а з огляду на громадянський пафос, майстерність композиції, багатство й сміливість використання різноманітних виражальних засобів, вона посідає одне з найпочесніших місць в українській музичній класиці [9, с.118].

У доробку композитора є чимало й інших творів. Зокрема, монолог для баритона «За байраком байрак», чоловічі хори «Косар», «Сонце заходить», «Наша дума, наша пісня».

Павло Сениця, український композитор, фольклорист, суспільний діяч, створив на слова Шевченка три хорових цикли, низку солоспівів, романсів та окремих хорових творів, а також увертюри для симфонічного оркестру «Легенда» (для скрипки та фортепіано) і «Думка» (для віолончелі та фортепіано), романс «Утоптала стежечку» та вокально-хорову поему «Заповіт» [6, с.532].

Борисом Підгорецьким, українським композитором, етнографом і педагогом, на слова Т.Шевченка також написано чимало фортепіанних і хорових творів, романсів («Минають дні, минають ночі», «У гаю, гаю» та ін.), дві опери («Купальна іскра» та «Бідна Ліза»).

Петро Сокальський, композитор, збирач і дослідник народних пісень, створив оперу «Богдан Хмельницький», використавши тут поетичні твори із

Шевченкового «Кобзаря» та написав драматично схвильований солоспів «Єсть на світі доля», романси «Утоптала стежечку» і «Полюбила молодого козака дівчина».

Остапу Нижанківському, західноукраїнському композитору, диригенту і видавцю, належить солоспів на слова Шевченка у супроводі фортепіано та віолончелі «Минули літа молодії», який відзначається широкою лінією мелодійного рисунка, м'яким ліризмом та народними інтонаціями [10, с.118].

Філарет Колесса, видатний український учений-фольклорист, музикознавець і літературознавець, скомпонував на тексти Тараса Григоровича хорові твори «Було колись в Україні», «Ой вмер старий батько», «Якби мені черевики» та ін. [11, с.290].

Михайло Вериківський, український композитор, диригент і фольклорист, заслужений діяч мистецтв України, також неодноразово звертався до творчості Великого Кобзаря. В його доробку – фантазія «Гайдамаки» для хору, солістів і фортепіано; літературно-музична композиція «Кавказ»; кантата «Іван Гус»; поема для баса і симфонічного оркестру «Чернець». Окрасою творчої спадщини композитора є опера «Наймичка», в якій надзвичайно емоційно представлено один із кращих шевченкових образів – образ жінки-кріпачки Ганни, музична характеристика якої ґрунтується на двох лейтмотивах: важка доля наймички та безмежна любов матері до сина Марка. Усю оперу М.Вериківського супроводжує народний мелос, що відчутний не лише в хорах чи пісенних епізодах, а й у драматичних речитативах і ансамблях. Неперевершена музика композитора органічно доповнюється народними піснями (обрядовими, весільними, чумацькими), які він майстерно поглибив засобами імітаційної і підголоскової поліфонії [12, с.27].

Серед композиторів-інтерпретаторів поезії Шевченка почесне місце належить українському композитору, відомому піаністу К.Данькевичу. Його симфонічна поема «Тарас Шевченко» побудована на зіставленні сучасного й минулого, завдяки глибині змісту, народності музики вона міцно увійшла до репертуару багатьох українських та зарубіжних оркестрів. Одним із кращих зразків лірико-романтичної драми сучасного українського оперного мистецтва є твір К.Данькевича «Назар Стодоля» за однойменною п'єсою Шевченка. Це розгорнута картина народного побуту, на тлі якої змальовано ряд типових українських характерів, відтворено конкретні історичні події. Враховуючи національні традиції українського музичного театру, К.Данькевич використав багато народнопісенних ліричних і танцювальних мелодій, обрядових сцен (сватання, колядники з козою). Яскравим видався образ Хоми Кичатого, в монологіях якого висвітлюються основні риси його характеру – користолюбство, підступність, зарозумілість, пиха. Вдалою є також партія Гната Карого, що побудована на енергійних мелодіях і ритмах козацьких пісень.

Такі твори, як «Лілея», «Княжна», «Відьма» стали класичним зразком у популярному музичному жанрі – балеті. Так, драматичний конфлікт твору «Лілея» базується на протиставленні високих моральних якостей простої дівчини-кріпачки і аморальності й душевного зuboжіння магната-поміщика.

Композитор майстерно перевтілює в музиці балету кілька мелодій улюблених пісень Шевченка. Ніжна мелодія «Ой зійди, зійди ти, зіронько та вечірня» – характеристика головної героїні – Лілеї; поетична і мрійна пісня «Тихо, тихо Дунай воду несе» є лейтмотивом кохання Лілеї і Степана; мелодія «Ой не світи, місяченьку» висвітлює мрії головної героїні про коханого; драматична пісня «Коло млина, і коло броду» є музичним символом трагічної долі закоханих; інтонації історичної пісні «Ой, на горі вогонь горить» передають особисту трагедію Степана. У фінальній сцені вибуху народного гніву чітко прослідковується піднесена тема «Заповіту» [13, с.43].

До 125-річчя від дня народження Т.Шевченка український композитор Георгій Майборода, будучи студентом консерваторії, створив симфонічну поему «Лілея», що була високо оцінена першою премією, стала справжньою подією в українській музиці, першим симфонічним втіленням поезії Т.Шевченка. Крім того, у творчому доробку Г.Майбороди є опера «Тарас Шевченко».

Поезія Шевченка мала неабиякий вплив на розвиток оперного жанру. Так, відомий український композитор О.Білаш написав героїчну оперу «Гайдамаки», що вкотре збагатила музичну шевченкіану; видатний російський композитор С.Прокоф'єв у четвертій дії опери «Семен Котко» використав для траурного хору слова «Заповіту». Український композитор Вадим Томоляка за поемою Шевченка «Слепая» створив балет «Оксана», що став значним досягненням української балетної музики того часу і з успіхом ставився в оперних театрах України [6, с.164].

Віталій Кирейко, український композитор, народний артист України, на поему Шевченка «Відьма» створив балетну мініатюру, в якій відобразив волелюбні прагнення дівчини-кріпачки. Ця мініатюра – зразок високохудожньої симфонізації балету, в якому партія головної героїні побудована на різноманітно модифікованих інтонаціях козачка, а характеристика розбещеного пана – на легковажно-пихатій темі мазурки [14, с.48].

Український композитор Левко Ревуцький на вірш «У неділю не гуляла» створив лірико-драматичну хорову поему «Хустина» – твір для хору, двох солістів і симфонічного оркестру. Яскрава народність образів, реалізм і високий рівень композиторської майстерності забезпечили поемі помітне місце серед творів цього жанру [15, с.37].

Творчість Ревуцького на слова Шевченка не обмежується лише «Хустиною». Важливу художню цінність мають мішані хори композитора в супроводі фортепіано – «Ой чого ж ти почорніло» і «У перетику ходила». Перший – у формі похмурого монологу, другий – має радісний танцювальний характер.

Не одноразово до «Кобзаря» звертався і видатний представник української симфонічної музики Борис Лятошинський. Ним написана кантата «Заповіт» для мішаного хору й симфонічного оркестру, а також цикл із семи хорів і обробок пісень на Шевченкові слова: «Із-за гаю сонце сходить», «За байраком байрак», «Над Дніпровою сагою», романс для високого голосу «Є

карії очі», музика до кінофільму «Тарас Шевченко». З-поміж хорів Лятошинського особливо виділяється «Тече вода в синє море», в якому чітко прослідковуються найголовніші стильові риси творчої манери композитора [16, с.139].

Збіркою пісень для хорів і солоспівів на слова Т.Шевченка поповнив музичну шевченкіану український композитор Федір Надененко. Бунтарські мотиви Шевченкової поезії найдужче лунають у творі «Люди, люди, небораки», хорах «Закувала зозуленька» та «Барвінок ввів і зеленів», а також запальному жартівливому хорі «Утоптала стежечку». З-поміж романсів виділяють «На вулиці невесело», «Ой пішла я у яр за водою», «Од села до села». У своїх творах Ф.Надененко змалював ряд жіночих образів, продовжуючи таким чином традиції Лисенкової «Музики до «Кобзаря» Шевченка» [6, с.429].

Вагомий внесок у розвиток шевченківської тематики в радянській музиці творами різних жанрів зробив український композитор Андрій Штогаренко. У його творчому доробку – романс «Якби мені черевики», балада «Чернець», музика до вистави «Думи мої», цикл хорових поем «Шевченкіана», до якого увійшли: «І будуть люди на землі», «Наш отаман Гамалія», «На городі коло броду», «Караюсь, мучусь... але не каюсь!», «Гімн черничий», «Я не нездужаю», «Ой одна я, одна». У симфонічній поемі «Пам'яті кобзаря» А.Штогаренко прагнув передати ставлення до геніального митця, тому твір сприймається як своєрідний реквієм, гімн великому поету.

Творчу увагу поезії Шевченка приділяє і Євген Козак, відомий український композитор і диригент, улюбленим жанром якого є хори та обробки народних пісень. Найвідоміші з його хорів на Шевченкові слова – «Реве та стогне Дніпр широкий», «По діброві вітер виє», «Ой одна я, одна», «Ой три шляхи широкії», «Садок вишневий коло хати», «Утоптала стежечку». Проте найбільшої популярності набули його хорові обробки «Думи мої» і «Якби мені черевики» [6, с.305].

До Шевченкової поезії у свої творах неодноразово звертався український композитор Анатолій (Анатоль) Кос-Анатольський. Його романс «Сонце заходить» можна визначити як монотематичний солоспів. З-поміж творів А.Кос-Анатольського – «Єсть на світі доля» (фрагмент з поеми «Катерина»), лірико-драматичний романс «Ой тумане, тумане» (з прологу до поеми «Наймичка»), «Давно те минуло» - монолог для баритона (з епілогу поеми «Гайдамаки»). Крім того, А.Кос-Анатольський є автором музики до п'єси В.Суходольського «Тарасова юність», йому належать ряд статей, присвячених шевченківській темі: «У вінок слави», «Завжди в душі моїй» та інші [2, с.239].

Майстром вокальної мініатюри за творами Т.Шевченка вважається український композитор Дмитро Клебанов. Йому належить цикл пісень-романсів, де використані жанрові й стильові особливості дум, веснянок, ліричних і жартівливих народних пісень. Сюжетна канва циклу характеризується яскравим громадянським звучанням: тут і трагічна доля жінки-кріпачки, і розлука з рідними у пошуках кращого життя, і загибель знедоленого на чужині, і рішучий протест проти самодержавства. До кращих романсів циклу належать: «Ой одна я, одна», «Ой три шляхи», «Та вже нехай

розіпнуть», «Над Дніпровною сагою», «Буває іноді старий», «Гімн черничий». У романсі «Гімн черничий» основний образ вірша композитор відтворює в лаконічній вокальній партії, протиставляючи їй народний танець й аскетичний хорал, за що музикознавці слушно назвали романс «українським ноктюрном». Не схожим на попередні став романс «У перетику ходила», адже за характером, куплетно-варіаційною формою він близький до українських народних жартівливих пісень.

Шевченківська тематика в творчості Дмитра Клебанова не вичерпується лише романсами. Поезією «Кобзаря» нав'яні й деякі інструментальні твори композитора. Серед них - парафраз для струнного оркестру на тему народної пісні «Думи мої, думи мої», варіації для фортепіано на тему народної пісні «Садок вишневий коло хати» та інші [6, с.297].

Український композитор Ігор Шамо на тексти Шевченка створив цикл із 10 романсів, в якому висвітлюється образ знедаленої жінки. Композитор будує цикл згідно з усталеними законами драматургічного розвитку, чергуючи романси за принципом контрасту. Перші два («Така доля моя» і «У перетику ходила») - це експозиція двох контрастних музичних сфер, які розвиваються протягом циклу аж до кульмінації у прикінцевих романсах: «Чого мені важко», «Ой гоп-гопака». Важливо підкреслити, що майже всі вірші цього циклу раніше розроблялися різними композиторами, проте Ігореві Шамо вдалося по-новому підійти до відомих текстів, прочитати їх по-сучасному [6, с.639].

До 150-річчя від дня народження Шевченка вокально-симфонічною рапсодією «Думка» для колоратурного сопрано, чоловічого хору й симфонічного оркестру відгукнулася українська композиторка Леся (Людмила) Дичко. В основу рапсодії авторка поклала твір «Вітре буйний, вітре буйний» - експресивна поезія смутку й відчаю сердешної дівчини, розлученої з милим. Уперше в своїй творчій практиці молода композиторка використала стильові особливості українських народних пісень, інтонації дум і плачів. Вони надають рапсодії трагічного забарвлення, монолог героїні переданий партією сопрано, що має характер епічної розповіді. Народне звучання рапсодії підкреслюється інструментальними епізодами, добром думних поспівок і ритмів, подвійним використанням гармонічного ладу і введенням бандур в один з епізодів твору. Хорові розділи є фоном для партії солістки [17, с.66].

Окрім рапсодії, у творчому доробку Л.Дичко є декілька романсів на слова Шевченка: «Вітер з гаєм розмовляє», «Літа орел, літа сизий», «Не щибечи, соловейко» тощо.

Високохудожні солоспіви на вірші Шевченка – «Якби мені черевики», «Ой сяду я під хатою», «За сонцем хмаронька пливе», «Зацвіла в долині» – створив український композитор Мирослав Скорик. У солоспівах яскраво відобразилася головна стильова риса творчого почерку композитора – майстерне поєднання фольклорних вокально-інструментальних інтонацій із багатими виражальними засобами сучасної композиторської техніки [16, с.218].

З любов'ю звертаються до Шевченкової поезії в хоровій і романсовій творчості такі композитори, як Н.Андрієвська, Р.Верещагін, М.Їжакевич,

П.Малюкова-Сидоренко, Г.Литвин, П.Майборода, О.Стеблянко, Б.Фільц, Г.Фінаровський, В.Фліс, Є.Юцевич та інші.

Український графік, народний художник СРСР Василь Касіян видав низку мистецькознавчих досліджень під назвою «Офорти Тараса Шевченка», гравюри («Гайдамаки», «Тарас Шевченко», «Шевченко на Україні», «Шевченко серед селян», «Шевченко з казахським хлопчиком»), ілюстрації до «Кобзаря», а плакати «Тарасу Шевченку» [6, с.290].

Музична шевченкіана не обмежується творчістю українських композиторів. Геніальний поет належить усім багатонаціональним народам, має всенародну шану і викликає творчу зацікавленість митців з усього світу.

Створення музики на поезію Кобзаря триває і до сьогодні. Шевченкове слово надихає композиторів чи не всіх країн. Результатом їхньої творчості є більше двох тисяч музичних творів найрізноманітніших жанрів і форм – від філігранної вокальної мініатюри до монументальних оперних полотен. Сила Шевченкової поезії не лише в глибокому патріотизмі, а й в її дивовижній музичності та співучості. Не випадково М.Лисенко з неї почав і завершив своє творче життя; не випадково С.Людкевич неодноразово зазначав, що саме завдяки Шевченку він став композитором; не випадковим є і весь неосяжний вплив «Кобзаря» на розвиток музичної культури в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архімович Л., Гордійчук М. Микола Віталійович Лисенко. Життя і творчість / Л. Архімович, М. Гордійчук. – Київ : Мистецтво, 1963. – 350 с.
2. Пономаренко М. Педагогічна і творча діяльність українських композиторів у музично-педагогічному вихованні школярів / М. Пономаренко. – Рівне : РДГУ, 2003. – 298 с.
3. Музыкальная энциклопедия. – Москва : Советская энциклопедия, 1976. – Т. 3. – 1102 с.
4. Музыкальная энциклопедия. – Москва : Советская энциклопедия, 1978. – Т. 4. – 974 с.
5. Мистецтво України: біографічний довідник. – Київ: Українська енциклопедія, 1997. – 697 с.
6. Пархоменко Л. Кирило Григорович Стеценко / Л. Пархоменко. – Київ : Музична Україна, 1973. – 263 с.
7. Шварцман Ш. Яків Степовий. Життя і творчість / Ш. Шварцман. – Київ : Мистецтво, 1951. – 67 с.
8. Творчість С. Людкевича : збірник статей / упор. М. Загайкевич. – Київ : Музична Україна, 1979. – 196 с.
9. Каришева Т. П. Сокальський. Жизнь и творчество / Т. Каришева. – Москва : Советский композитор, 1984. – 195с.
10. Кияновська Л. Галицька музична культура XIX – XX ст. М. Колесса / Л. Кияновська. – Чернівці, 2007. – С. 285-298.

11. Шурова Н. М. Вериківський / Н. Шурова. – Київ : Музична Україна, 1972. – 50 с.
12. Михайлов М. К. Данькевич. Творчі портрети українських композиторів / М. Михайлов. – Київ : Музична Україна, 1974. – 55 с.
13. Стецюк Р. В. Косенко. Творчі портрети українських композиторів / Р. Стецюк. – Київ, 1974. – 55с.
14. Шеффер Т. Л. Ревуцький. Творчі портрети українських композиторів / Т. Шеффер. – Київ : Музична Україна, 1979. – 51 с.
15. Верещагіна Є., Холодкова Л. Історія української музики ХХ століття. Б. Лятошинський / Є. Верещагіна, Л. Холодкова. – Київ : Освіта, 2008. – С. 127-143.
16. Терещенко А. А. Кос-Анатольський. Життя і творчість / А.Терещенко. – Київ : Музична Україна, 1986. – 80 с.
17. Шириця Ю. М. Скорик. Творчі портрети українських композиторів / Ю. Шириця. – Київ : Музична Україна, 1979. – 56 с.

Дата надходження до редакції: 15.11.2012 р.